

Černý, Jan Karel. Sekularizace pražského dělnictva, Smíchov a jeho blízké okolí v druhé polovině 19. století (1844–1900). FF UK, magisterská diplomová práce, 2021.

Diplomová práce Jana K. Černého je věnována procesu odcírkevňování v moderní době v dělnickém prostředí, přičemž téma je zakotveno jednak na smíchovském předměstí Prahy ve druhé polovině 19. století, jednak v rozpracované teorii posvátného baldachýnu. Ta umožňuje abstrahovat kulturně konvenční náboženské praktiky od spontánních projevů religiozity, rozlišit hierarchicky prosazovaný katolicismus od transcendentální sféry dělnické každodennosti a konečně klade otázku, nakolik dovedla katolická církev i zdroje jejího sociálního učení kreativně reagovat na dynamické procesy industrializace a sekularizace (ve smyslu odkatolštění) a do jaké míry mohl socialismus a formy dělnického sdružování i kolektivní zkušenosti dělnictva substituovat nový baldachýn.

Jan K. Černý rozčlenil svou práci do dvou částí, teoreticko-metodologické a praktické, což dobře odpovídá autorově schopnosti strukturovat své myšlenky a výklad jednotlivých pojmů, byť by pro obě části mohl zvolit narativně příhodnější názvy, jak je ostatně vidět v názvech kapitol (kapitoly 2-4, 5-10 s jedním exkurzem). Práce o rozsahu 219 stran nepostrádá úvodní kapitolu (1) a závěr (11) včetně seznamu literatury a zkratk.

V první řadě je třeba ocenit, že kolega Černý se nebývale dobře orientuje v odborné literatuře sociologie náboženství, religionistiky, etnografie dělnictva a historiografie sekularizace a církevních dějin. V otázce religiozity dělnictva vychází z prací britských autorů McLeoda, Williamse a Browna, ale zmiňuje také česko-amerického historika Jakuba Beneše působícího v Birminghamu. Černý dle mého soudu zvolil pružnější perspektivu než leckteré standardní tuzemské práce, které stopují historické procesy sekularizace a antiklerikalismu sice v různých společenských vrstvách, přičemž dělnictvo bývá zobrazováno jako krajní příklad. Takovému extrémistickému pojetí se autor vyhnul tím, že analyzuje dělnictvo jako náboženský fenomén. Nelze než doporučit tento přístup pro budoucí bádání, neboť otevírá interpretačně široký rámec pro vliv socialismu a marxismu na dělnictvo i pro působení ne/církevních forem zbožnosti, které dělnictvo někde udržovalo jako tradiční každodennost, jinde vyhledávalo alternativní formy para/církevní zbožnosti (viz neprobádaná religiozita německého dělnictva v českých zemích, podíl dělníků v nekatolických náboženských spolcích, komparace s industriálními oblastmi pruského Slezska atd.). K některým otázkám by se však autor měl vyslovit rovnou. Nakolik se ztotožňuje s výklady sociologů (Václavík,

Nešpor) o vlivu monopolu katolické církve na úpadku religiozity Čechů (s. 44)? Jakou roli přisuzuje tzv. evangelikalismu (podobně Brown), který od devadesátých let 19. století zasáhl i Smíchov a jako socialismus také mířil spíše na emoce než racionální argumentaci (s. 182)? Lze se snad i ptát, nakolik dělnictvo překreslovalo do socialismu svá emočně transcendentní očekávání, nebo spíše konkrétní politicko-nacionální očekávání.

Dále je nutno okomentovat práci s prameny. Autor zvolil analýzu dobových publikací a pamětí průkopníků socialistického hnutí, k nimž metodologicky zaujímá kritický odstup, v rovině analýzy se však v praktické části omezuje na výběr příhodných citátů. Příhodně pracuje se statistickými daty (přestupové hnutí 1921) a rovněž odůvodnil nedostupné prameny církevní provenience. Měl by však alespoň v teorii přiblížit typy pramenů církevní správy, které pro smíchovsko-košířsko-libockou oblast připadají v úvahu a nacházejí se v různých institucích – s různou mírou zpracovanosti a dostupnosti!

Zmiňuji se o práci s prameny až na druhém místě, abych vyzdvihl autorovy ambice z metodologické části; zároveň abych upozornil na nutnost preciznějšího autorského odstupe od empirie, ať už k němu dochází studiem archivních dat, historiografické literatury nebo interpretací pamětí. V posledním bodě by bylo vhodné, aby se vedle teoretického pojetí pamětí věnoval také jejich analýze (např. diskurzivní – nezůstávat u ocitování příhodných pasáží) a historickému kontextu i generačnímu rozptylu autorů (Hais, Pfleger; Pecka, Bernášek, Arbes; Rezler, Zápotocký, Jiroušek; Holek, Halas). Výklad sociálního učení a dělnického hnutí na Smíchově a jeho vztahu k náboženství (kapitoly 7, 8, 9 a I. exkurs) by rovněž zasluhoval více autorského odstupe a hlubší oporu v odborné literatuře. Rád bych ovšem ocenil, že autor čerpal například z posthumně vydané monografie Z. Kárníka, ze studií P. Vrbové (ač Pavlu Horskou těžko řadit mezi „marxistické historiky“ – s. 19) anebo T. Č. Zelinky. Mimochodem právě tento archivář a církevní historik působící v Jednotě československé na Smíchově dovedl vnímat fenomén dělnictva v pluralitní náboženské perspektivě. Souhrnně lze položit otázky po významech náboženských termínů ve slovníku socialistických předáků. Napříč pasážemi není zcela jasné, zda je autor považuje za dobovou komunikační strategii, či za uskutečnění „socialistického metanarativu“ (kap. 10)?

Zatřetí chci zhodnotit způsob zpracování praktické části (kap. 5 jsem kontextuálně ocenil výše). Následné kapitoly vycházejí z historického materiálu spíše výběrově, ilustrativně, místy postrádají preciznější zakotvení v historiografii a výklad se opírá, jak jsem už zmínil, o dobové publikace (zvláště kapitola 9). Třeba vliv rodiny a tradiční venkovské religiozity je

přiblížen pouze prostřednictvím pamětí Václava Holka, což je výpověď jedné generace. Další vlny dělnické migrace do pražských předměstí probíhaly nekoordinovaně, proto docházelo k rozpadu „mechanické solidarity“, možná také k nabourání katolického baldachýnu.

V případové studii Smíchov (kapitola 7) se autor zabývá obdobím vymezeným od roku 1844 (protesty proti zavádění perotin) po rok 1900 (stavební proměna Smíchova; ovšem také proměna náboženského trhu). Vztahy mezi industriálními podnikateli, životní situací dělnictva a církevní správou na Smíchově a v Košířích autor mohl více opřít o studie Milana Hlavačky, Pavla Beka, Michala Novotného či o Historický atlas měst ČR (sv. 24). Tak jako se od osmdesátých let proměnil industriální svět Smíchova, měnil se (nezávisle na něm) náboženský svět i církevní správa. Situace vylíčená pohledem Jana Paulyho nabízí jen dílčí úhel pohledu, který vyžaduje kritický odstup. Lze odkázat na studie Markéty Skořepové o tom, jak agilní kaplan/děkan Pauly přizpůsoboval líčení náboženského pole. Pauly se nepochybně svým přístupem k sociální otázce a sociálnímu učení (kapitola 8) liší od zmíněného Aloise Soldáta či děkana Švehly. Bylo by tedy vhodné konkretizovat vývoj a obsazení farní správy na Smíchově ve sledovaném období.

Přínosný je exkurz ukazující dělničky a štrajchpuďlíky, a to s ohledem na gender, dětskou práci, problém nedělní práce dělnictva a přetrvávající domácí religiozitu a habituální zvyky v rodinách. Autor poukazuje, proč rodiče posílali zástupně děti na mši do kostela apod. Důležitou roli hrál také zpěv nábožných písní doma, a to žen i mužů. Tezi o racionalitě trhu lze však obrátit i na ženy (málokterá by se při nákupu na trhu nechala obalamutit). S autorem lze než souhlasit ve věci častého násilí v dělnických rodinách a ptát se, jaký byl dopad mužského násilí na emoční svět žen a dětí a jejich náboženskou víru?

Některé závěry bude nutno podrobit kritické diskusi. Do jaké míry se odlišovaly světy socialistického dělnictva, liberálního měšťanstva a evangelických intelektuálních elit v erozi katolického baldachýnu? V které z těchto vrstev lze zaregistrovat anomii, jak ji vymezuje Griffin? Nejednalo se spíše o pluralitní náboženský trh, na kterém soupeři představují protichůdná řešení? Který tábor představoval v Čechách (či v Praze) největšího konkurenta katolické církve? Jakým způsobem se ve všech konkurujících si táborech uplatňují kódy husitství? Lze nalézt určité prvky, v nichž české katolictví bylo v obnově nabouraného baldachýnu nábožensky, sociálně anebo nacionálně úspěšné? A může autor doložit, jak kněží vybíjeli „frustraci ze ztráty sociální prestiže na svém okolí“? (s. 151)

Na některé otázky lze hledat náповědu v 10. kapitole, kde jsou stopovány podobně konstruované prvky socialismu a křesťanství: snesení ráje na Zem, užívání posvátných výrazů, prorocká role vůdců hnutí. Kompetitivnost socialismu s křesťanským socialismem (znovu citován Pauly) umožňuje vést diskusi o pozdějším dialogu marxismu s křesťanstvím, ale také položit otázku, do jaké míry bylo dělnictvo osloveno socialismem, pokud byl prezentován antiklerikálně?

Rád doporučuji práci k obhajobě a na základě jejího průběhu navrhuji hodnocení velmi dobře či dobře.

V Praze 31. 1. 2021

Dr. phil. Tomáš W. Pavlíček, Ph.D.